

Researcher

ISSN: 2717-9494

(2020) Cilt 8 / Sayı 3, s. 80-86

Geliş Tarihi: 14.06.2020

Kabul Tarihi: 15.07.2020

Online Yayın Tarihi: 30.09.2020

Mustafa Kemal Paşa ve Silah Arkadaşları İçin Yazılan Manzum Bir Osmanlı Arşiv Belgesi*

Muhittin ELİAÇIK¹

Özet

Hazine-i Evrak olarak nitelenen Osmanlı arşivleri tüm bilim dalları için çok önemli bilgi ve belgeler içeren bir okyanustur. Bu arşivlerde muhtelif sebeplerle manzum olarak kaleme alınıp saraya veya diğer devlet kurumlarına sunulan ve arşiv belgesi hükmünü kazanmış çok sayıda belge bulunmaktadır. İşte bunlardan birisi de TBMM reisi Mustafa Kemal Paşa ve onun silah arkadaşları için yazılmış iki methiye manzumesi olup yazarı, bürokratik hayatının on yılını Diyarbakır'da geçirip altı yıl da Diyarbakır valiliği yapmış olan Mehmed Halid (Hacı Halid) Bey'dir. Kendisi 1896 yılında bu vilayete vali olarak atanmış ve orada önemli işlere imza atmış bir bürokrattır. Lefkoşe doğumlu olan ve ilk eğitimini evinde özel öğretmenle tamamlamış olan bu zat, taşrada bazı görevler yaptıktan sonra *Aydın ve Sinop'ta tahrirat müdürlüğü, Suriye ve Van'da mektupçuluk*, Kosova ve Yanya'da savcılık, Diyarbakır ve Dersaadet *istinaf mahkemeleri başsavcılıkları ve Girid adliye müfettişliği* yapmıştır. Diyarbakır valiliğini aralıksız altı yıl sürdürmüş ve orada çok sayıda eser ve onarım işleriyle birlikte çeşitli hayır ve hasenat işleri yapmıştır. Diyarbakır valiliğinden ayrıldıktan sonra birkaç görev daha yapıp İstanbul'a yerleştiği ve bu sırada Millî Mücadele'yi uzaktan desteklediği, 30 Ağustos 1922'de kazanılan Başkomutanlık Meydan Savaşı üzerine de TBMM reisi Mustafa Kemal Paşa ile onun silah arkadaşları hakkında iki methiye manzumesi kaleme aldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı arşivleri, Mustafa Kemal Paşa, methiye, Diyarbakır.

An Poetry Archive Document Written About Mustafa Kemal Pasha And His Weapon Friends

Abstract

Ottoman archives are a sea that is described as the Treasury and contains very important information and documents for all disciplines. There are many documents in these archives that were written in verse for various reasons and presented to the palace or other government institutions and kept by winning the archive document. One of them is the two praise texts written for the head of the Grand National Assembly of Turkey, Mustafa Kemal Pasha and his gunmates. These writings were written by Mehmed Halid (Hacı Halid) Bey, who spent ten years of his bureaucratic life in Diyarbakır and served as the governor of Diyarbakır for six years. He was a bureaucrat who was appointed as the governor of this province in 1896 and carried out important works there. Born in Nicosia and completed his primary education with a private teacher in his home. He did some duties in the provinces, after he served as a writing editor in Aydın and Sinop; He worked as an inspector. He continued his governorship of Diyarbakır, where he was appointed in 1896, for six years without any interruption, and realized many works and repairs and many charities. After leaving the Diyarbakır

* Bu çalışma, 23-25 Nisan 2020' tarihinde düzenlenen *International Paris Conference On Social Sciences –IV*'de sunulan tebliğin yeniden ele alınıp düzenlenmiş şeklidir.

¹ Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, meliacik63@kku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5137-3275

governor, doing a few more tasks it was determined that he settled in Istanbul and supported the National Struggle at a distance, and that he wrote two praises on the Commander-in-Chief Battle of Mustafa Kemal and his gunmates on August 30, 1922.

Keywords: Ottoman archives, Mustafa Kemal Pash, eulogy, Diyarbakir.

GİRİŞ

Osmanlı arşivleri, bugün bünyesinde barındırdığı milyonlarca belge ve yüz binlerce defterle birlikte tüm bilim dalları için önemli bir bilgi hazinesi durumundadır. 25 civarında devlet için ilk elden sağlam bilgileri içeren belgeleri barındıran bu hazinede sadece resmî yazışmalar bulunmamaktadır. Bu büyük belge okyanusunda rutin devlet yazışmalarını içeren belge ve defterlerin yanı sıra, edebî yönden de çok değerli binlerce belge mevcuttur. Bu belgeler Osmanlı Devleti'nin bir şiir ve edebiyat devleti olduğunu gösteren deliller olup, genellikle cülus, bayram, kandil, atama, doğum vs. yıldönümleri için yazılmış tarih ve tebrik manzumeleridir. Bunların yanı sıra bir yerin fethi, kuşatılması veya bu olayların yıldönümü münasebetiyle yazılmış birçok kaside ve tarih kıtası da bulunmaktadır. Bu belgelerin genellikle 19. yüzyılda yoğunlaştığı görülmekte ise de, Osmanlı'nın yıkılış döneminde de sayılarının hayli arttığı, bunun ise TBMM'nin kazandığı zaferlerden kaynaklandığı görülmektedir. İşte bunlardan birisi de TBMM reisi Mustafa Kemal Paşa ile silah arkadaşları için yazılmış iki adet methiye ve tarih manzumesidir. Bu manzumeler altı yıl Diyarbakır valiliği yapmış olan Mehmed Halid (Hacı Halid) Bey tarafından kaleme alınmıştır. Birer arşiv belgesi olan bu manzumeler, gerek Mehmed Halid Bey'in Sultan II. Abdülhamid'in en güvendiği bürokratlardan birisi olması, gerekse TBMM'nin kazandığı zaferler üzerine İstanbul'da ikamet eden eski bir Osmanlı valisinin duygu ve düşüncelerini yansıtması açısından manidardır.

Mehmed Halid Bey

1851'de Lefkoşe'de doğan Mehmed Halid Bey, Hacı Mustafa Necati Efendi'nin oğludur. Eğitimini evinde özel öğretmen ile tamamlamış, daha on iki yaşında Rüşumat Nezareti Tahrirat Odasında stajyer olarak çalışmış, bazı taşra görevlerde bulunmuş, Aydın Vilayeti Tahrirat Kalemî müsevvidi, Sinop tahrirat müdürü, Suriye ve Van vilayetleri mektupçusu, Kosova ve Yanya müddeiumumisi, Diyarbakır İstinaf Ceza Dairesi reisi, Dersaadet İstinaf Mahkemesi müddeiumumisi ve reis-i evveli, Girid Vilayeti adliye müfettişi olarak görev yapmıştır. 21 Ekim 1896'da atandığı Diyarbakır valiliğini 23 Nisan 1902'ye kadar sürdürmüştü ve Mart 1881-Mart 1886 tarihleri arasında da Diyarbakır İstinaf Mahkemesi ceza dairesi reisi olarak görev yaptığından bürokratik hayatının on yıldan fazlasını Diyarbakır'da geçirmiştir. Orada çok sayıda eser bırakmış, Çarşı-yı Kebir, Latifiye ve Hanzade Camileri ile İmâdiye, Hisarlı, İbn-i Müderris ve Kaşıkbudak mescitlerini onartmış, bayındırlık işlerine el atmış, birçok hayır ve hasenat yapmış, işini beğendiği memurları kollamıştır. O havali Hamidiye alayları hakkındaki şikâyetleri İstanbul'a iletip bu alayları sınırlamak isteyince o bölge askerî ileri gelenlerini rahatsız etmiş, orada Ziya Gökalp liderliğindeki muhalif çalışmaları bastırmak istemesi de düşmanlarının sayısını artırmıştır. Sarayın himayesini kazanmış birisi olarak orada birçok zorluğun üstesinden gelmiştir (Sicill-i Ahval, s.423; Kırmızı, 2008:265-274).

TBMM'nin Zaferleri

Bilindiği üzere, Türk ordusu tarafından 26 Ağustos 1922'de Yunan ordusuna karşı büyük bir taarruz başlatılmış ve 30 Ağustos 1922 tarihinde Yunan ordusu büyük ölçüde yok edilerek büyük bir zafer kazanılmıştır. Yunan ordusu 18 günde Anadolu'dan tamamen çekilip, 4 Ekim 1922'de İstanbul, 11 Ekim 1922'de de Mudanya Mütarekesiyle Doğu Trakya kurtulmuştur. Bu sırada İstanbul'da yaşamakta olan birçok Osmanlı bürokratu bu gelişmeleri heyecanla izlemekteydi ve bunlar arasında Diyarbakır eski valisi Hacı Halid Bey de vardı. Kendisi bu büyük zaferler üzerine ateşkesten ve İstanbul'un kurtulmasından 15-20 gün sonra yazdığı şiirlerle sevincini ve desteğini ortaya koymuştur. Yazdığı şiirler birer arşiv belgesi olduğundan anlamlı olup Osmanlı arşivlerinin önemini ve bilim dalları açısından ne ifade ettiğini ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal Paşa, silah arkadaşları ve TBMM için birer methiye ve tarih manzumesi olan bu şiirler sadece Mehmed Halid Bey'in değil, onun şahsında birçok Osmanlı bürokratının da duygu ve düşüncelerini yansıtır niteliktedir.

Mustafa Kemal Paşa ve Silah Arkadaşları İçin Yazılmış Methiyeler

Mehmed Halid Bey, 1902'de ayrıldığı Diyarbakır valiliğinden sonra zorlu savaş yıllarında İstanbul'a yerleşerek Vefa ve Bakırköy semtlerinde oturmuş, bu sırada Osmanlı'nın İstanbul'da kalan her ricali gibi o da Millî Mücadele'yi uzaktan takip etmiştir. O sırada Osmanlı'nın son ricali ile İstanbul basınının Millî Mücadele'ye biraz da konjonktürden dolayı genellikle mesafeli durduğu, hatta olumsuz yaklaştığı bilinmekte ise de, onun bu hususta nasıl bir tepki verdiğini gösteren elimizde bir bilgi mevcut değildir. Böyle olmakla beraber 30 Ağustos 1922'de kazanılan Başkomutanlık Meydan Savaşı ve devamındaki galibiyetler ve mütareke ile İstanbul'un kurtuluşundan sonra 26 Ekim 1922'de, zaferin mimarı TBMM reisi Mustafa Kemâl Paşa ve silah arkadaşları hakkında iki kutlama manzumesi kaleme almıştır. Her ne kadar bu manzumelerin 30 Ağustos 1922'de kazanılan bu büyük zafer üzerine yazıldığını gösteren bir başlık ya da işaret konulmamış ise de manzumelerin içeriğinden bu zafer üzerine kaleme alındıkları açıkça anlaşılmaktadır. Birer arşiv belgesi olarak Osmanlı Arşivlerinde muhafaza edilen bu manzumelerin içinde bulunduğu dosyanın birinci belgesinde, ekli manzumeler hakkında şöyle denilmektedir:

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Vatan-ı azîmimizin dûçâr olduğu vehn-i azîmden muhâfaza-i saâdet ü istiklâli ve millet-i İslâmiyyenin îade-i şeref ü ikbâli âmâl-i Hudâ-pesendânesiyle masrûf buyurulan tedâbîr-i sâibe ve himemât-ı sâkibe-i hudûv-i eframîleri avn u tevfîk-i cenâb-ı İlâhî ve imdâd-ı rûhâniyyet-i Hazret-i risâlet-penâhî ile havârik-ı âdât ve mu'cizât ibrâz ve mihr-i münîr-i kemâl ü ikbâli âlem-i İslâmiyetde neşr-i ziyâ-yı cedîr ü mümtâz ve ef'ide-i elsine-i muvahhidîni mübâhât u teşekkürât ile ziyânet-sâz etmiş ve bu meserrât-ı fevka'l-âde ile mâl-â-mâl ezhâr-ı mesârr olan fu'âd-ı a'cezânemin hâme-i acz-mâye-i kemterâneme devr ü icâle etdiği silsile-i manzûme-i teşekkürât u tebrîkât ve târîh-i zafer-i mûcibü'lmeserrât bir varakaya tahrîr ile pîşgâh-ı mekârim-iktinâh-ı fehâmet-penâhîlerine arz u takdîm kılındı. Ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr ve'l-ihsânındır. Fî 5 Rebûülevvel 1341/26 Ekim 1922.

Dersadetde Bozdoğan Kemeri civârında Süleymâniye Caddesinde 7 ve 9 numaralı hânedede mukîm Diyarbekir vâlî-i esbakı Hacı Hâlid bendeleri ²

İkinci belge ise biri 10, diğeri 5 beyitlik iki methiyeyi içermekte olup birinci methiye 4 mefâîlün kalıbıyla yazılmış, ikinci methiye ise vezince karışık durumdadır.

Bi-mennihi te'âlâ

TBMM re'îs-i ulviyyet-enîsi başkumandan-ı zî-şân fehâmetlü devletlü Mustafa Kemâl Paşa hazretlerinin huzûr-ı me'âlî-nüşûr-ı fehâmet-penâhîlerine arîza-i bendegânemdir

mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

Cenâb-ı Hakka binlerle hamd olsun ki şâd etdi
Umûm İslâmı güldürdü mükemmel ber-murâd etdi
Zevâl bulmuş iken bir hayli müddet tâli'-i millet
Kemâl ihsân idüp İslâmı mesrûru'l-fu'âd etdi
Kemâl Mustafa Paşa hakîkî ictihâd etdi
Büyük meclis karârıyla umûm millet cihâd etdi
Birer cism-i şecâat olduğunu eyledi isbât
Umûm efrâdımız dîn-i mübîne istinâd etdi
Kumandan paşalar hazrâtı timsâl-i şecâat (hem de kâzımlar)
Kemâl Re'fet ü İsmet Fevzî Nevruz! ittihâd etdi
Doğup bedr-i kemâl-i şân şerefle cânib-i şarkdan
Saçup envâr-ı nusret müslimîni pür-su'âd etdi
Döküp bahr-ı gama tevîk-i Bârîyle kemâl ehli
Cüyüş-ı düşmeni hepden rezîl ü bî-murâd etdi
Kumandan-ı cihân oldu bi-hakkin Mustafâ Paşa
Gazâ-yı ekberi her yerde sancaklar güşâd etdi
Gönül mülkinde şenliklerle şehr-âyîn idüp teşkîl
Kulûb-ı ehl-i İslâmı be-kâm u şen-nihâd etdi
Gazâsın eyledi tebrîk Kemâl Paşasına Hâlid
Birer bin şükr idüp tebrîkini kerrrâtla yâd etdi

² BOA HR.İM, dosya nr.61, gömlek nr.47, 1922.10.26

Târîh-i Zafer

Gâzî Kemâl Mustafâ Paşaya verdi Mâcid---.---.---.---
Nusret-i fevka'l-fikr oldu ana müsâ'id-.....-.-
Her re'y ü her hareketi mazhar-ı tevffik olup ---.---.---.---
Himmetiyle müslimîn evc-i ikbâle sâ'id ---.---.---.---
Bedr-i münîr Kemâl itlâkına sezâ-vâr ---.---.---.---
On dört günde İzmire giden ziyâsı şâhid ---.---.---.---
Kumandan-ı cihândır dinmege dahi şâyân ---.---.---.---
Elden gelen du'âdır hıfzı Hudâya 'âid ---.---.---.---
Gazâ-yı ekberi sa'd ola Kemâl Paşaya ---.---.---.---
Söyledi bu târîhi cevherle Hacı Hâlid ---.---.---.---

GAZÂ-YI: 1017, ekBERİ: 12, pAŞAYA: 312= 1341

Târîh-i Zafer diye başlayan yukarıdaki ikinci manzume hem vezince, hem de ebced hesabınca kusurlu olup, aceleyle yazılmış gibidir. Veznin aruzla mı, heceyle mi olduğu belli değildir. Ebced hesabında da kelimeler tutturulamamış ve verilen kelimelerle tarih doğru çıkmadığından, yazar üç kelime üzerinde harf eksiltme veya seçme yoluyla *ta'miyeli tarih* usulünü uygulamıştır.

Tamiyeli tarih

Arap harfleri ile ebced usulüne göre tarih düşürmelerde bir kelimedede istenilen tarih tam olarak çıkmadığında ya o kelimededen harf eksiltilerek, ya da harf seçilerek arzu edilen tarih elde edilmektedir. Buna göre yukarıdaki tarihte **gazâ** kelimesinden elif atılarak 1017 sayısı; **ekber** kelimesinden b ve y seçilerek 12 sayısı, **paşaya** kelimesinden de iki elif ve h harfi atılarak 312 sayısı elde edilmiş ve 1341/1922 tarihi ortaya çıkmıştır.

Yukarıdaki tarihte de görüldüğü üzere, tarih düşürme sadece tam rakamlarla değil, başka yollarla da yapılmaktadır. Tarih kıtalarında olayın tarihini gösteren kelime, tamlama veya mısra genellikle son beyitte bulunmaktadır. Tam tarihte genellikle son mısrada harflerin tümünün ebced karşılığı belirtilen tarihi verir. Yukarıdaki tarihte görüldüğü üzere *tamiyeli tarihte*, ebced hesabı tam tutmadığında kelimelerdeki eksik veya fazlalıklar üzerinde oynanarak istenilen tarih elde edilmektedir. Bu oynama genellikle harf eksiltme yoluyla yapılmış ve ya kelimedeki bir harf çizilmiş, ya da bir kelimedede birkaç harf seçilerek istenilen tarih elde edilmiştir. Bir başka tarih düşürme yolu noktalı harflerle yapılan tarih olup bir önceki mısrada *menkut*, *nukat*, *cevher*, *mücevher*, *mu'cem* gibi tabirlerle sadece noktalı harflerle ebced hesabı yapılacağı haber verilmiştir. Bunun tam tersi ise, sadece noktasız harflerle yazılan tarih olup, bu da bir önceki mısrada *bî-nukat*, *mühmel* gibi tabirlerle bildirilmiştir. Bunların dışında, *katmerli tarih*; *lafzen-manen tarih*; *bilmeceli*, *lügazlı*, *muammâlî* gibi tarih çeşitleri de vardır.

SONUÇ

Bünyesinde barındırdığı milyonlarca belge ve yüz binlerce defterle birlikte tüm bilim dalları için önemli bir bilgi ve belge hazinesi olan Osmanlı arşivleri, şiir ve edebiyat vadisinde çok daha önemli bir hazine durumundadır. Gerek belgelerin dili, gerekse sergilenen üslup ve belagat, en çok dil ve edebiyat alanını ilgilendirmektedir. Edebiyat tarihi ise bunun cabasıdır. Dolayısıyla bu hazinenin dil ve edebiyat çalışmalarında çok daha dikkatli değerlendirilmesi gerekmektedir. İşte bu düşünceden hareketle bu hazinede yer alan iki manzum arşiv belgesi ortaya çıkarılmıştır. Cumhuriyet tarihi çalışmaları açısından önemli olan bu belgeler TBMM, Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarına Osmanlı bürokratlarının ilgisinin boyut ve karakterini göstermesince de anlamlıdır. Her ne kadar bu ilgi ve destekler zaferin kazanılmasından sonra artmış ise de, işgal altındaki bir İstanbul'da gösterilen ilgi veya ilgisizliğin ne ifade edeceği hususu da düşünülmesi gereken bir durumdur. Zira, o sırada Millî Mücadele ve TBMM'ye karşı Osmanlı valileri genellikle olumsuz bir tutum takınmış, Anadolu'da vali ve mutasarrıflar bir ikilem içinde olabilmiştir. Ama zaferler kazanılıp her şeye TBMM hâkim olmaya başlayınca da bu ikilem kaybolup art arda destek, kutlama ve övgüler gelmiş, sevinç ve heyecan duyguları dizelere dökülmüştür.

KAYNAKÇA

- BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı), DH. SAİDd. (Sicill-i Ahval Defterleri), gömlek nr.1, sıra nr. 726, 29.12.1268.
- BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı), HR. İM (Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı), dosya nr. 61, gömlek nr.47, 1922.10.26
- Kırmızı, A. (2008). Kıbrıslı Halid Bey'in Diyarbakır Valiliği (1896-1902), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır*, (C.1, s.265-274), Ankara: Diyarbakır Valiliği Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını.